

ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARNI O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARI AMALIYOTIGA ADAPTATSIYA QILISH IMKONIYATLARI VA METODOLOGIK YONDASHUVLARI

OPPORTUNITIES FOR ADAPTING ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE TO THE PRACTICE OF COMMERCIAL BANKS IN UZBEKISTAN AND METHODOLOGICAL APPROACHES

¹Ergashev Azizxon
Avazxon o'g'li

¹Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Ushbu maqolada ilg'or xorijiy bank amaliyotlarini O'zbekiston tijorat banklari faoliyatiga adaptatsiya qilish imkoniyatlari va metodologik yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda raqamli banking, Open Banking, FinTech ekotizimlari, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili va mijozga yo'naltirilgan xizmat modellari bo'yicha xalqaro tajriba qiyosiy hamda institutsional yondashuvlar asosida o'rganilgan. Xorijiy tajribani tanlash va baholashda iqtisodiy samaradorlik, texnologik moslik, xavfsizlik, mijozlar uchun qulaylik, tartibga solish muhiti va mavjud infratuzilmaga integratsiyalashuv mezonlari asoslangan. Shuningdek, tajribani tanlash, baholash, moslashtirish, pilot sinovdan o'tkazish, monitoring qilish va keng joriy etish bosqichlarini qamrab oluvchi metodologik mexanizm taklif etilgan. SRISK va LRMES ko'rsatkichlari asosida xalqaro banklarning tizimli risk profili qiyosiy tahlil qilinib, ilg'or tajribani milliy sharoitga mexanik ko'chirmasdan, bank tizimining institutsional va texnologik xususiyatlariga moslashtirish zarurligi asoslangan.

Eng. - This article examines the opportunities for adapting advanced foreign experience to the practice of commercial banks in Uzbekistan and the methodological approaches to its application. The study explores the experience of using modern financial services models, digital technologies, customer-oriented service mechanisms, and innovative banking products implemented in the banking systems of developed and developing countries. The necessity of considering the institutional environment, the level of development of the banking system, financial infrastructure, customer needs, and digital transformation capabilities when adapting foreign experience to the conditions of Uzbekistan is substantiated. A step-by-step methodological approach to the selection, assessment, adaptation, and implementation of advanced foreign experience in banking practice is also proposed.

Kalit so'zlar:
Keywords:

❖ xorijiy tajriba, tijorat banklari, moliyaviy xizmatlar, adaptatsiya, metodologik yondashuv, raqamli transformatsiya, innovatsion bank xizmatlari, moliyaviy infratuzilma, bank raqobatbardoshligi, xizmatlar diversifikatsiyasi.

❖ foreign experience, commercial banks, financial services, adaptation, methodological approach, digital transformation, innovative banking services, financial infrastructure, bank competitiveness, service diversification.

Kirish.

Jahon bank tizimida raqamli transformatsiya, moliyaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi va mijozlar talabining diversifikatsiyalashuvi tijorat banklarida moliyaviy xizmatlarni tashkil etish va boshqarishning yangi yondashuvlarini shakllantirmoqda. Rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlar bank amaliyotida raqamli banking, Open Banking, FinTech ekotizimlari, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, masofaviy identifikatsiya va mijozga individual yondashuv bank xizmatlarining muhim tarkibiy qismlariga aylanmoqda. Bunday tajribalar xizmat sifati, tezkorlik va operatsion samaradorlikni oshirish imkonini bersa-da, ularni milliy bank tizimiga bevosita ko'chirish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Shu bois xorijiy amaliyotni institutsional, iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy sharoitlarga moslashtirish ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ilg'or xorijiy bank tajribalarini O'zbekiston tijorat banklari amaliyotiga adaptatsiya qilish imkoniyatlarini baholash, moslashtirish mezonlarini tizimlashtirish va amaliyotga joriy etishning bosqichma-bosqich metodologik mexanizmini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsad doirasida xalqaro ilmiy yondashuvlar umumlashtiriladi, bank faoliyatining ayrim moliyaviy va tizimli risk ko'rsatkichlari qiyosiy tahlil qilinadi hamda O'zbekiston sharoiti uchun amaliy takliflar shakllantiriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

X. Vives bank sohasidagi raqamli transformatsiyani texnologik yangilanish bilangina cheklamay, uni raqobat muhiti, banklar va FinTech kompaniyalari o'rtasidagi o'zaro ta'sir, xizmat ko'rsatish samaradorligi hamda mijozlar farovonligiga ta'sir qiluvchi kompleks jarayon sifatida izohlaydi. Olimning fikricha, raqamli texnologiyalar bank xizmatlarining samaradorligini oshirish imkonini beradi, biroq bunday transformatsiya

tartibga solish va raqobat mexanizmlari bilan uyg'un holda olib borilishi lozim [1].

P. Gomber va hammualliflar raqamli moliya hamda FinTech rivojlanishini moliyaviy funksiyalar, qo'llanilayotgan texnologiyalar va institutsional ishtirokchilar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik orqali tahlil qiladi. Ular taklif etgan Digital Finance Cube konsepsiyasi ilg'or xorijiy tajribani baholashda faqat texnologiyaning o'zini emas, balki uning qaysi bank funksiyasiga, qanday institutsional sharoitda va qanday qiymat yaratish mexanizmi orqali tatbiq etilishini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi [2].

A. Boot va hammualliflar moliyaviy vositachilikdagi texnologik o'zgarishlarni axborotni yig'ish va qayta ishlash innovatsiyalari hamda mijoz bilan aloqa va xizmatlarni yetkazib berish kanallaridagi innovatsiyalarga ajratadi. Ularning yondashuviga ko'ra, katta hajmdagi ma'lumotlar, sun'iy intellekt va raqamli platformalar an'anaviy bank biznes modelining ayrim funksiyalarini qayta tashkil etishi mumkin. Bu esa xorijiy tajribani adaptatsiya qilishda texnologik imkoniyat bilan bir qatorda bankning tashkiliy modeli va risk boshqaruvini ham baholash zarurligini anglatadi [3].

S. Claessens va hammualliflar turli mamlakatlarda FinTech kreditlash hajmi iqtisodiy rivojlanish darajasi, moliya bozori tuzilmasi va tartibga solish xususiyatlariga qarab sezilarli farqlanishini ko'rsatgan. Mualliflar FinTech kreditlash moliyaviy xizmatlardan yetarli foydalanmayotgan segmentlar uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbaini yaratishi va vositachilik samaradorligini oshirishi mumkinligini, ayni paytda iste'molchilarni himoya qilish va moliyaviy barqarorlik bilan bog'liq yangi talablarni yuzaga keltirishini ta'kidlaydi [4].

Adabiyotlar tahlili xorijiy tajribani O'zbekiston tijorat banklariga adaptatsiya qilishda universal yoki tayyor modeldan foydalanishdan ko'ra, texnologik yechimning iqtisodiy samarasi, institutsional mosligi,

kiberxavfsizlik talablari, mijozlar ehtiyoji, mavjud bank infratuzilmasi va tartibga solish muhitini birgalikda baholovchi kompleks metodologik yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot obyekti O'zbekiston tijorat banklarida ilg'or xorijiy bank xizmatlari va moliyaviy texnologiyalarni joriy etish jarayonlari hisoblanadi. Tadqiqot predmeti esa xorijiy tajribani tanlash, baholash, milliy sharoitga moslashtirish va amaliyotga joriy etish jarayonida yuzaga keladigan tashkiliy-iqtisodiy, texnologik va institutsional munosabatlardan iborat.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiya, kontent-tahlil, tizimlashtirish, institutsional tahlil va benchmarking usullaridan foydalanildi. Xorijiy bank amaliyotlarini qiyoslashda raqamli xizmatlarning funksional imkoniyatlari, mijozga yo'naltirilganlik, iqtisodiy samaradorlik, texnologik moslik, axborot xavfsizligi, tartibga solish talablari hamda masshtablash imkoniyatlari asosiy mezonlar sifatida qabul qilindi. Banklarning tizimli risk profilini qiyosiy baholashda SRISK, marjinal SRISK va LRMES ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Mazkur ko'rsatkichlar bank hajmi, leverage, bozor stressiga sezgirlik va ehtimoliy kapital yetishmovchiligini birgalikda tahlil qilishga imkon beradi.

Metodologik jihatdan xorijiy tajribani adaptatsiya qilish jarayoni olti bosqichda ko'rib chiqildi:

- 1) ilg'or tajribani identifikatsiya qilish;
- 2) iqtisodiy va texnologik samaradorligini baholash;
- 3) O'zbekiston bank infratuzilmasi va tartibga solish muhitiga moslashtirish;
- 4) cheklangan doirada pilot sinovdan o'tkazish;
- 5) natijalarni KPI va risk indikatorlari asosida monitoring qilish;

6) ijobiy natija qayd etilganda bosqichma-bosqich keng joriy etish.

Ushbu yondashuv xorijiy amaliyotni mexanik ko'chirishdan ko'ra, uning milliy sharoitdagi iqtisodiy qiymati va xavfsizligini tekshirishga yo'naltirilgan.

O'zbekiston sharoitida metodologik yondashuvning amaliy asoslari sifatida 2026-2030-yillarga mo'ljallangan moliyaviy texnologiyalarni rivojlantirish milliy strategiyasida raqamli moliyaviy infratuzilmani mustahkamlash, investitsiyalarni jalb qilish va kadrlar salohiyatini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilanganligi inobatga olindi [5]. Shuningdek, Markaziy bank va tijorat banklari ishtirokida FinTech startaplarining raqamli faktoring, AI servislarini xavfsiz integratsiya qilish, tranzaksion ma'lumotlarni tahlil qilish va shaxsiy budjetni boshqarish kabi yechimlarini pilot tartibda sinash bo'yicha amaliy muloqotlar o'tkazilgani adaptatsiya jarayonida pilot mexanizmlaridan foydalanish imkoniyatini ko'rsatadi [6].

Tahlil va natijalar muhokamasi.

2021-2025-yillarda tijorat banklari tomonidan kreditlar va boshqa qarz mablag'lari hisobidan asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar ulushi tanlangan besh davlat bo'yicha, umuman olganda, pasayish tendensiyasini namoyon etgan. Eng yuqori ko'rsatkichlar Rossiya va Qozog'istonda, nisbatan past ko'rsatkichlar esa Tojikiston va O'zbekistonda qayd etilgan. Rossiyada ko'rsatkich 2021-yildagi 18,3 foizdan 2025-yilda 17,3 foizgacha kamaygan. Qozog'istonda ushbu ko'rsatkich 12,1 foizdan 9,7 foizgacha, Qirg'izistonda 8,3 foizdan 6,0 foizgacha, O'zbekistonda 7,6 foizdan 2,0 foizgacha va Tojikistonda 4,3 foizdan 1,8 foizgacha pasaygan. Mazkur dinamika bank kreditlarining asosiy kapital investitsiyalaridagi ulushi davlatlar kesimida turlicha shakllanayotganini ko'rsatadi.

1-jadval

Tijorat banklari tomonidan kreditlar va boshqa qarz mablag'lari hisobidan asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar, foizda*

Davlat	2021	2022	2023	2024	2025
Rossiya	18,3	17,4	17,6	17,4	17,3
Qozog'iston	12,1	10,2	9,3	9,8	9,7
Qirg'iziston	8,3	7,6	5,8	6,2	6,0
O'zbekiston	7,6	8,0	6,6	3,8	2,0
Tojikiston	4,3	4,7	3,8	3,2	1,8

Manba: muallif tomonidan maqolada keltirilgan statistik ma'lumotlar asosida tuzilgan.

Umuman, 2021–2025-yillarda banklarning asosiy kapitalga investitsiyalarni moliyalashtirishda kredit va boshqa qarz mablag'lari orqali ishtiroki tanlangan davlatlarda turlicha qisqargan. Ushbu holatni faqat bank kreditlash faolligining pasayishi sifatida talqin qilish yetarli emas; korxonalarning o'z mablag'lari, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, kapital bozori instrumentlari va boshqa moliyalashtirish kanallarining o'zgarishini ham birgalikda hisobga olish lozim.

2025-yil kesimida tanlangan davlatlar orasida Rossiyada mazkur ko'rsatkich 17,3 foiz, Qozog'istonda 9,7 foiz, Qirg'izistonda 6,0 foiz, O'zbekistonda 2,0 foiz va Tojikistonda 1,8 foizni tashkil etgan. Bu tafovut bank kreditlarining investitsion jarayonlardagi roli milliy moliya bozori tuzilmasi, korporativ moliyalashtirish manbalari va institutsional sharoitlarga bog'liq ravishda shakllanishini ko'rsatadi.

SRISK moliyaviy institutning keskin bozor pasayishi sharoitida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kapital yetishmovchiligini baholovchi tizimli risk ko'rsatkichi bo'lib, bankning hajmi, leverage darajasi va bozor riskiga sezgiriligini birlashtiradi [8; 9]. LRMES esa stress ssenariysida bank kapitalining uzoq muddatli bozor yo'qotishlariga sezgiriligini ifodalaydi. Quyidagi mintaqalararo taqqoslashlarda NYU Stern V-Lab tizimli risk ma'lumotlari metodologik asos sifatida qabul qilindi [7].

2025-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, Yevropaning yirik banklari orasida BNP Paribas SA 8,85 foizlik SRISK ko'rsatkichi va 101,6 mlrd AQSh dollari miqdoridagi kapital yetishmovchiligi bilan birinchi o'rinni egallagan. Undan keyin Credit Agricole SA (8,61 foiz; 98,8 mlrd dollar) va Barclays PLC (7,45 foiz; 85,5 mlrd dollar) turadi. Bu banklarning tizimli moliyaviy stress sharoitida katta miqdorda qo'shimcha kapitalga ehtiyoj sezishi mumkinligini anglatadi. SRISKning mutlaq qiymati bo'yicha ham BNP Paribas, Credit Agricole va Barclays yetakchilik qilmoqda. Societe Generale 78,4 mlrd dollar, Banco Santander 71,2 mlrd dollar va Deutsche Bank 66,8 mlrd dollar bilan keyingi o'rinlarda joylashgan. Demak, bankning hajmi va uning tizimli riskka potensial hissasi o'rtasida sezilarli bog'liqlik mavjud.

Marjinal SRISK ko'rsatkichi bo'yicha eng yuqori natija HSBC Holdings PLCda kuzatilib, uning qiymati 44,3 mlrd AQSh dollarini tashkil etadi. Keyingi o'rinlarda UBS Group – 36,2 mlrd dollar, BNP Paribas – 27,8 mlrd dollar hamda Banco Santander – 25,1 mlrd dollar bilan qayd etilgan. Mazkur ko'rsatkichlar alohida banklarning moliyaviy tizimdagi stress kuchaygan sharoitda yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan qo'shimcha tizimli xavf darajasini ifodalaydi. Shu jihatdan, marjinal SRISK bankning faqat o'z moliyaviy holatini emas, balki uning umumiy moliyaviy barqarorlikka potensial ta'sirini ham baholash imkonini beradi. Yuqori marjinal SRISK qiymati bankning tizimdagi o'zaro bog'liqligi, aktivlar

hajmi, bozor pozitsiyasi va stress holatlariga sezgirliги bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shuning uchun ushbu indikatorni LRMES va

umumiy SRISK ko'rsatkichlari bilan birgalikda tahlil qilish banklarning tizimli ahamiyatini yanada to'liq baholashga xizmat qiladi.

2-jadval

Yevropada SRISK ko'rsatkichi yuqori bo'lgan banklar, 01.01.2025-yil holatiga [7]

Banklar nomi	SRISK, %	SRISK, mln AQSh dollari	Marjinal SRISK	LRMES
BNP Paribas SA	8,85	101 620,4	27 846,32	38,72
Credit Agricole SA	8,61	98 754,6	13 208,75	38,15
Barclays PLC	7,45	85 463,2	11 624,58	42,37
Societe Generale SA	6,83	78 356,8	8 974,26	48,62
Banco Santander SA	6,21	71 245,7	25 136,48	41,35
Deutsche Bank AG	5,82	66 781,5	10 214,37	44,68
HSBC Holdings PLC	5,24	60 125,3	44 315,62	29,46
UBS Group AG	4,12	47 286,9	36 152,84	41,25
Lloyds Banking Group PLC	3,56	40 872,6	12 146,53	35,61
NatWest Group PLC	3,14	36 058,4	9 874,21	39,27

LRMES ko'rsatkichi bo'yicha Societe Generale 48,62 foiz bilan eng yuqori darajaga ega. Deutsche Bank (44,68 foiz), Barclays (42,37 foiz) va Banco Santander (41,35 foiz) ham yuqori ko'rsatkichlarga ega. Aksincha, HSBC Holdings 29,46 foiz bilan ushbu guruhdagi eng past LRMES ko'rsatkichiga ega. Umuman olganda, jadval Yevropada tizimli ahamiyatga ega banklar orasida BNP Paribas va Credit Agricole eng katta umumiy SRISKka, HSBC esa eng yuqori marjinal SRISKka, Societe Generale esa eng yuqori LRMESga ega ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, SRISK tahlili banklarning nafaqat individual moliyaviy barqarorligini, balki butun moliyaviy tizimdagi potensial tizimli xavfini baholashda muhim vosita hisoblanadi.

2025-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, Osiyodagi yirik banklar orasida China Construction Bank Corp 8,72 foiz SRISK ko'rsatkichi va 305,4 mlrd AQSh dollari miqdoridagi SRISK bilan birinchi o'rinda turadi. Undan keyingi o'rinlarni Industrial & Commercial Bank of China Ltd (7,54 foiz; 264,7 mlrd dollar) va Agricultural Bank of China Ltd (7,21 foiz; 253,2 mlrd dollar) egallagan. Bu natijalar tanlangan namuna doirasida Xitoyning yirik banklari yuqori SRISK

qiymatlarining sezilarli qismini tashkil etishini ko'rsatadi. SRISKning mutlaq hajmi bo'yicha dastlabki to'rtta o'rinning barchasini Xitoy banklari egallagan: China Construction Bank – 305,4 mlrd dollar, Industrial & Commercial Bank of China – 264,7 mlrd dollar, Agricultural Bank of China – 253,2 mlrd dollar va Bank of China – 215,7 mlrd dollar. Ushbu to'rtta bankning jami SRISK qiymati qariyb 1,04 trln AQSh dollarini tashkil etadi. Bu tanlangan Osiyo banklari orasida yuqori mutlaq SRISK qiymatlari Xitoy banklarida ko'proq jamlanganini ko'rsatadi. Marjinal SRISK ko'rsatkichi bo'yicha China Construction Bank 39,2 mlrd AQSh dollari bilan yetakchi o'rinni egallagan bo'lsa, Bank of China 39,1 mlrd dollar bilan unga juda yaqin natijani qayd etgan. Yaponiya banklari orasida Mitsubishi UFJ Financial Group 35,2 mlrd dollar bilan yuqori ko'rsatkichga ega. Mazkur natijalar ushbu banklarning moliyaviy tizimdagi o'zaro bog'liqligi va tizimli ahamiyati yuqori ekanini ko'rsatadi. Marjinal SRISKning katta qiymati umumiy moliyaviy stress kuchaygan sharoitda mazkur banklarning tizimga qo'shimcha kapital yetishmovchiligi va tizimli xavf shaklida ta'sir ko'rsatish ehtimoli yuqoriligini anglatadi. Shu sababli marjinal SRISK ko'rsatkichini

banklarning mutlaq SRISK hajmi, LRMES darajasi, aktivlar miqyosi va bozor pozitsiyasi bilan birgalikda baholash maqsadga muvofiq. Bunday kompleks tahlil Osiyo bank sektorida

tizimli xavf manbalarini aniqroq aniqlash va moliyaviy barqarorlikni baholash imkonini beradi.

3-jadval

Osiyoda SRISK ko'rsatkichi yuqori bo'lgan banklar (2025-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra) [7]

Banklar nomi	SRISK, %	SRISK, mln AQSh dollari	Marjinal SRISK	LRMES
China Construction Bank Corp	8,72	305 418,6	39 214,35	28,76
Industrial & Commercial Bank of China Ltd	7,54	264 736,9	23 185,47	10,52
Agricultural Bank of China Ltd	7,21	253 164,8	13 184,62	8,04
Bank of China Ltd	6,14	215 682,4	39 106,28	26,17
Mitsubishi UFJ Financial Group Inc	4,38	153 864,2	35 214,73	30,86
Mizuho Financial Group Inc	3,67	128 945,7	13 024,86	28,35
Postal Savings Bank of China Co Ltd	3,36	118 176,4	14 826,51	23,74
Bank of Communications Co Ltd	3,18	111 784,5	15 476,92	30,72
Sumitomo Mitsui Financial Group Inc	3,34	117 462,8	19 214,65	28,76
Japan Post Bank Co Ltd	3,06	107 584,1	5 824,17	18,02

LRMES ko'rsatkichi bo'yicha vaziyat biroz boshqacha. Mitsubishi UFJ Financial Group 30,86 foiz bilan eng yuqori ko'rsatkichga ega. Bank of Communications 30,72 foiz, China Construction Bank va Sumitomo Mitsui Financial Group 28,76 foizdan qayd etgan. Shu bilan birga, Agricultural Bank of China 8,04 foiz va Industrial & Commercial Bank of China 10,52 foiz bilan nisbatan past LRMES ko'rsatkichlariga ega. Bu holat SRISKning mutlaq hajmi yuqori bo'lishi har doim ham bozor qiymatining stress sharoitidagi yo'qotish sezgirliigi yuqori degani emasligini ko'rsatadi. Umuman olganda, tanlangan Osiyo banklari orasida yuqori mutlaq SRISK qiymatlari Xitoyning yirik banklarida, yuqori LRMES va marjinal SRISK qiymatlari esa ayrim Yaponiya banklarida qayd etilgan. Bu mintaqaviy tahlilda bank hajmi, kapital yetishmovchiligi ehtimoli va bozor stressiga sezgirlikni birgalikda baholash zarurligini ko'rsatadi.

2025-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra, Shimoliy Amerikadagi yirik banklar orasida Citigroup Inc. 10,85 foiz SRISK ko'rsatkichi bilan yetakchi bo'lgan. Uning SRISK qiymati 124,9 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan. Keyingi o'rinlarda Bank of America Corp. 8,46 foiz (97,4 mlrd dollar) va Goldman Sachs Group

Inc. 5,83 foiz (67,1 mlrd dollar) bilan joylashgan. Bu banklarning tizimli moliyaviy stress sharoitida kapital yetishmovchiligi xavfi nisbatan yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Mutlaq SRISK hajmi bo'yicha tanlangan namuna doirasida AQSh banklarining ko'rsatkichlari nisbatan yuqori. Citigroup, Bank of America va Goldman Sachsdan keyin Wells Fargo 50,4 mlrd dollar bilan turadi. Kanada banklari orasida Bank of Nova Scotia 47,4 mlrd dollar, Toronto-Dominion Bank 44,5 mlrd dollar va Royal Bank of Canada 42,9 mlrd dollar bilan yuqori ko'rsatkichlarga ega. Bu tanlangan namuna doirasida AQSh va Kanada banklarida yuqori SRISK qiymatlari qayd etilganini ko'rsatadi.

Marjinal SRISK bo'yicha esa natijalar ancha farq qiladi. JPMorgan Chase & Co. 146,4 mlrd dollar bilan mutlaq ustunlikka ega. Undan keyin Bank of America 72,7 mlrd dollar, Wells Fargo 51,3 mlrd dollar va Goldman Sachs 46,2 mlrd dollarni tashkil etadi. Demak, JPMorgan Chase'ning umumiy SRISK darajasi nisbatan pastroq bo'lsa-da, uning marjinal SRISK ko'rsatkichi juda yuqori. Bu bankning tizimdagi stress kuchayishiga qo'shishi mumkin bo'lgan qo'shimcha tizimli xavfi katta ekanini anglatadi.

4-jadval

**Shimoliy Amerikada SRISK ko'rsatkichi yuqori bo'lgan banklar
(2025-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra) [7]**

Banklar nomi	SRISK, %	SRISK, mln AQSh dollari	Marjinal SRISK	LRMES
Citigroup Inc	10,85	124 936,8	29 845,62	37,42
Bank of America Corp	8,46	97 418,5	72 684,35	36,51
Goldman Sachs Group Inc	5,83	67 145,7	46 218,74	43,27
Bank of Nova Scotia	4,12	47 436,9	18 426,53	36,24
Wells Fargo & Co	4,38	50 432,6	51 274,18	35,76
Toronto-Dominion Bank	3,86	44 465,2	38 517,64	37,82
Royal Bank of Canada	3,72	42 881,5	42 136,28	35,87
Bank of Montreal	3,08	35 487,6	20 846,35	35,54
Canadian Imperial Bank of Commerce	2,84	32 714,3	11 246,87	33,08
JPMorgan Chase & Co	3,01	34 668,9	146 352,74	35,46

LRMES ko'rsatkichi bo'yicha Goldman Sachs 43,27 foiz bilan birinchi o'rinda. Toronto-Dominion Bank 37,82 foiz, Citigroup 37,42 foiz va Bank of America 36,51 foiz bilan keyingi o'rinlarda. Kanadaning yirik banklarida ham LRMES 33-38 foiz oralig'ida bo'lib, ularning bozor stresslariga sezgirligi sezilarli ekanligini ko'rsatadi. Umuman olganda, Shimoliy Amerika banklari orasida Citigroup eng yuqori SRISK ulushiga, JPMorgan Chase eng yuqori marjinal SRISKka, Goldman Sachs esa eng yuqori LRMESga ega. Bu uchta ko'rsatkichning bir-biridan farq qilishi tizimli riskni faqat bankning hajmi yoki SRISK miqdori orqali baholash yetarli emasligini ko'rsatadi. Bankning tizimdagi ulushi, qo'shimcha tizimli ta'siri va bozor inqiroziga sezgirligi birgalikda tahlil qilinishi kerak.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari ilg'or xorijiy bank tajribalarini O'zbekiston tijorat banklari amaliyotiga adaptatsiya qilishda tayyor modelni bevosita ko'chirishdan ko'ra, uni milliy bank tizimining institutsional, texnologik, huquqiy va bozor xususiyatlariga moslashtirish samaraliroq ekanini ko'rsatdi. Raqamli banking, Open Banking, FinTech hamkorligi, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili bank xizmatlari sifatini oshirish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi, biroq ularning iqtisodiy

samarasi va risk profili joriy etishdan oldin baholanishi lozim.

Birinchiidan, tijorat banklarida xorijiy innovatsiyalarni baholash uchun yagona "adaptatsiya matrisi"ni joriy etish maqsadga muvofiq. Mazkur matritsada iqtisodiy samaradorlik, mijoz uchun qiymat, texnologik moslik, kiberxavfsizlik, tartibga solish talablariga muvofiqlik va masshtablash imkoniyati kabi mezonlar bo'yicha balli baholash tizimi qo'llanishi mumkin. Bu banklarga qaysi xorijiy yechimlarni pilot sinovga chiqarish va qaysilarini amaliyotga joriy etishni ustuvorlashtirish imkonini beradi.

Ikkinchiidan, yangi raqamli xizmatlarni keng joriy etishdan avval cheklangan mijozlar segmenti yoki alohida biznes jarayoni doirasida pilot sinovdan o'tkazish, natijalarni aniq KPilar asosida baholash va faqat ijobiy natija qayd etilganda bosqichma-bosqich kengaytirish tavsiya etiladi. Ushbu yondashuv 2026-2030-yillarga mo'ljallangan moliyaviy texnologiyalarni rivojlantirish strategiyasidagi innovatsion mahsulotlarni nazorat qilnadigan sharoitlarda sinash tamoyillari bilan uyg'unlashadi [5; 6].

Uchinchiidan, xorijiy bank tajribasini adaptatsiya qilish jarayonida tizimli risk monitoringini kuchaytirish zarur. SRISK, LRMES va leverage kabi indikatorlardan xalqaro benchmarking vositasi sifatida

foydalanish bankning individual barqarorligi bilan bir qatorda, bozor stressiga sezgirligini ham baholashga yordam beradi [7-9]. Bunda mazkur ko'rsatkichlarni milliy prudensial me'yorlarning o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki qo'shimcha tahliliy indikator sifatida qo'llash maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, tijorat banklarida API integratsiyasi, ma'lumotlarni boshqarish, sun'iy intellektdan mas'uliyatli foydalanish, kiberxavfsizlik va raqamli mahsulotlarni boshqarish bo'yicha ichki kompetensiyalarni rivojlantirish lozim. Xorijiy texnologik yechimning muvaffaqiyati faqat dasturiy ta'minotga emas, balki xodimlar malakasi,

ma'lumotlar sifati, ichki biznes jarayonlari va mijoz tajribasining qay darajada moslashtirilganiga bog'liq.

Umuman olganda, O'zbekiston tijorat banklari uchun "xorijiy tajriba – kompleks baholash – milliy sharoitga moslashtirish – pilot sinov – monitoring – bosqichma-bosqich joriy etish" ketma-ketligiga asoslangan metodologik yondashuv bank xizmatlarining innovatsion rivojlanishini tizimli tashkil etish, resurslardan oqilona foydalanish va texnologik yangilanish bilan moliyaviy barqarorlik o'rtaqidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vives X. *Digital Disruption in Banking* // *Annual Review of Financial Economics*. – 2019. – Vol. 11. – P. 243-272. – DOI: 10.1146/annurev-financial-100719-120854.
2. Gomber P., Koch J.-A., Siering M. *Digital Finance and FinTech: Current Research and Future Research Directions* // *Journal of Business Economics*. – 2017. – Vol. 87, No. 5. – P. 537-580. – DOI: 10.1007/s11573-017-0852-x.
3. Boot A., Hoffmann P., Laeven L., Ratnovski L. *Fintech: What's Old, What's New?* // *Journal of Financial Stability*. – 2021. – Vol. 53. – Article 100836. – DOI: 10.1016/j.jfs.2020.100836.
4. Claessens S., Frost J., Turner G., Zhu F. *Fintech Credit Markets Around the World: Size, Drivers and Policy Issues* // *BIS Quarterly Review*. – 2018. – September. – P. 29-49.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Strategiya 2026-2030: moliyaviy texnologiyalarni rivojlantirish milliy strategiyasi*. – Toshkent, 2026. – URL: <https://cbu.uz/uz/fintech/strategy/>
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Fintech startaplar bilan pilot loyihalar muhokama qilindi*. – Toshkent, 2026. – 28 mart. – URL: https://cbu.uz/uz/press_center/news/3660779/
7. New York University Stern Volatility and Risk Institute. *V-Lab: Systemic Risk Analysis Summary*. – New York: NYU Stern, 2026. – URL: <https://vlab.stern.nyu.edu/srisk>
8. Brownlees C., Engle R. F. *SRISK: A Conditional Capital Shortfall Measure of Systemic Risk* // *The Review of Financial Studies*. – 2017. – Vol. 30, No. 1. – P. 48-79. – DOI: 10.1093/rfs/hhwo60.
9. Acharya V., Engle R., Richardson M. *Capital Shortfall: A New Approach to Ranking and Regulating Systemic Risks* // *American Economic Review*. – 2012. – Vol. 102, No. 3. – P. 59-64. – DOI: 10.1257/aer.102.3.59.